

DOPRINOS GRAĐANSKIH INICIJATIVA PROCESIMA PLANIRANJA I UPRAVLJANJA NA LOKALNOM NIVOU: PRIMER PROKUPLJA

Dušan Ristić¹, dr Milena Nikolić¹, Milena Ivanović², Nemanja Vagić³

Apstrakt: Rad je posvećen nevladinim organizacijama i udruženjima građana u gradu Prokuplju. Osnovni cilj rada je, da ukaže na značaj udruživanja građana i njihove participacije u donošenju ključnih odluka i sprovođenju akcija koje se odnose na lokalnu zajednicu, utvrdi stepen razvijenosti građanske participacije, kao i doprinos građanskih inicijativa i ekološkog aktivizma procesima planiranja i upravljanja na lokalnom nivou na primeru grada Prokuplja. U prvom delu rada, apostrofirano je značaj udruživanja građana i građanske participacije za lokalni razvoj, ukazano je na najznačajnije mehanizme građanske participacije i na zakonodavni okvir njihovog delovanja. U drugom delu anketnim istraživanjem (pismenim anketiranjem i usmenim intervjuisanjem) prikupljene su informacije o nevladinim organizacijama i o udruženjima građana koje su registrovane i sprovode aktivnosti u Prokuplju, kako bi se anketiranjem njihovih predstavnika, utvrdilo da li su i na koji način njihove inicijative i aktivnosti doprinele procesima planiranja i upravljanja. Dalje su prikazani primeri dobre prakse, na osnovu kojih su izvedeni zaključci i neke preporuke za unapređenje ovih procesa kroz saradnju sa udruženjima građana.

Ključne reči: udruženja građana, građanske inicijative, učešće javnosti, planiranje, upravljanje, lokalni nivo, Prokuplje.

CONTRIBUTION OF CIVIC INITIATIVES TO PLANNING AND MANAGEMENT PROCESSES AT THE LOCAL LEVEL: EXAMPLE OF PROKUPLJE

Abstract: The paper is dedicated to non - governmental organizations and citizens' associations in the city of Prokuplje. The main aim of the paper is to point out the importance of citizens' association and their participation in making key decisions and implementing actions related to the local community, determine the level of development of civic participation, as well as the contribution of civic initiatives and environmental activism to local planning and management processes. In the first part of the paper, the importance of citizens' association and civic participation for local development is emphasized, the most important mechanisms of civic participation and

1 Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, Prirodno-matematički fakultet (Odsek za geografiju), Lole Ribara 29, 38220 Kosovska Mitrovica, Srbija. E-mail: dusan.ristic@pr.ac.rs

2 Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Bulevar kralja Aleksandra 73/II, 11000 Beograd

3 Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, 11000 Beograd

the legislative framework of their activities are pointed out. In the second part, a survey (written survey and oral interview) collected information on NGOs and citizens' associations that are registered and conduct activities in Prokuplje, in order to survey their representatives to determine whether and how their initiatives and activities contributed to the planning and management processes. The following are examples of good practice, based on which conclusions and some recommendations for improving these processes through cooperation with citizens' associations.

Key words: association of citizens, civic initiative, public participation, planning, management process, local level, Prokuplje.

UVOD

Učešće građana (građanska participacija) u javnom životu lokalne zajednice smatra se jednim od osnovnih preduslova za uspostavljanje potpune demokratije i važnim obeležjem kvaliteta života (Vukelić, 2009). Postojanje različitih tipova održivih i jakih neprofitnih organizacija doprinosi očuvanju i razvoju demokratskih vrednosti i institucija u svakom društvu (Ćirković, 2009). U planiranju razvoja zajednice ne učestvuju samo oni koji donose odluke, već i oni na koje se te odluke odnose. Građanska participacija odnosi se na one članove društva koji nemaju formalnu moć odlučivanja u okviru struktura vlasti (Roberts, 2004). Koristeći se konceptom podele moći i odlučivanja, građanska participacija se može odrediti kao proces u kojem članovi društva, koji ne zauzimaju političke ili pozicije u administraciji, dele vlast sa javnim službenicima u donošenju ključnih odluka i sprovođenju akcija koje se odnose na zajednicu (Milosavljević et al., 2006). Zato participacija predstavlja one aktivnosti građana kojim se vrši uticaj na političke odluke, dakle učešće u procesu formulisanja, usvajanja i sprovođenja javne politike (Vukelić, 2009). Čolić (2005), navodi da se participacija oslanja na demokratiju u odlučivanju i ljudska prava, pa se njom postiže viši nivo demokratičnosti, poštovanje legitimnih prava svih učesnika, viši nivo poverenja, zajednička dobrobit za zajednicu kao i javnost postupka. Takođe, ona je i način da se razmišlja o opštem interesu, da se uvažavaju potrebe drugih, što je ujedno i potencijalno rešenje socijalnog konflikta i način postizanja konsenzusa (Vukelić, 2009).

Podsticanje razvoja trećeg sektora (udruženja građana, nevladinih organizacija (NVO) i dr.) je veoma značajno za lokalni razvoj, naročito njihovo uključivanje u programe kojima se podiže kvalitet življenja u lokalnoj sredini. Tako se građanska participacija manifestuje na svim nivoima vlasti, lokalna politika omogućava najviši stepen participacije, pa je zato i najlakše izvodljiva na lokalnom nivou (Vukelić, 2009). Participacija se najčešće javlja u oblastima zaštite životne sredine, ekonomskog i komunalnog razvoja, obrazovanja, kulture, zdravstva, socijalnih servisa, itd., sa ciljem da funkcionisanje javne uprave bude efikasnije, kvalitetnije i na zadovoljstvo građana. Učešće građana može imati višestruki značaj. Njihovo učešće u upravljanju i donošenju odluka na lokalnom nivou, daje legitimnost političkim odlukama i stabilnost lokalnoj vlasti koja ih donosi. Sa druge strane predstavlja način da se samovolja političke elite ograniči i pruži građanima zaštita u slučajevima kada izabrani predstavnici ne donose odluke koje su u opštem interesu (Vukelić, 2009). Uključivanjem građana povećava se poverenje javnosti, transparentnost lokalne uprave, stvaraju se uslovi da građani podrže određene odluke nadležnih organa i izbegavaju se nesuglasice i mogući problemi u kasnijim fazama odvijanja projekta. Neprofitni, nevladin sektor, može da deluje u saradnji sa vladinim sektorom, ali i van njega, direktno mu se suprostavljajući ili ga podržavajući ali uvek ukazujući na nedostatke i mane, pokušavajući aktivnostima i prikupljenim podacima da ih nadomeste (Ćirković, 2009). Aktivna participacija građana trebala bi da predstavlja integralni deo procesa planiranja i upravljanja a njihova uloga trebalo bi da se uvaži u donošenju ključnih odluka u lokalnoj zajednici. Jedan od najbitnijih načina uključivanja građana u procese planiranja i odlučivanja je udruživanje građana na osnovu njihovih zajedničkih afiniteta, gde unose odgovarajuća znanja da bi postigli određeni cilj u skladu ili ne sa lokalnom zajednicom (Radeljić, 2006). Postoje brojni mehanizmi građanske participacije, među kojima se građanske inicijative ističu kao važniji oblik učestvovanja (Vukelić, 2009). To je vid prethodnog izjašnjavanja, kojim građani predlažu skupštini i drugim lokalnim organima da se neko pitanje reši njihovim od-

lukama. B. Milosavljević definiše sledeće oblike građanske participacije, koji odgovaraju zakonski predviđenim oblicima građanskog učešća kod nas (Milosavljević et al., 2006): (a) *informisanja* - odnosi se na obaveštavanje građana o radu, planovima i namerama lokalnih organa i pružanje drugih informacija od javnog značaja; (b) *konsultovanja* - obuhvata različite oblike učešća građana u utvrđivanju prioriteta lokalne zajednice kao što su paneli, javne rasprave, konsultacije putem elektronskih medija i interneta, učešće u radu savetodavnih tela; (c) *predlaganja* - uključuje raznovrsne oblike učešća građana u davanju predloga i iznošenju kritika na rad lokalnih organa kao što su zborovi građana, peticije, individualni predlozi, pritužbe, oblici javne kritike, protesti, mirna okupljanja, demonstracije itd.; (d) *odlučivanja* - oblici neposredne demokratije odnosno direktnog učešća građana u donošenju odluka. Tu spadaju skupštine svih građana, referendum, građanska inicijativa i oblici mesne samouprave. Primer aktivnog učešća može biti i uticaj kroz tužbe, koje mogu koristiti inspekcijama i sudovima.

U poslednje vreme pridaje se veliki značaj participaciji građana u Srbiji, što nas vodi ka izgradnji demokratskog, civilnog društva i uključuje u evropske integracione procese (Ćirković, 2009). U brojnim međunarodnim dokumentima promoviše se udruživanje građana i njihova aktivna participacija u razvojne procese. Lokalna Agenda 21 insistira na razvijanju svesti i odgovornosti svih učesnika za lokalni održivi razvoj (Lazarević-Bajec, 2004), dok Habitat Agenda promoviše partnerstvo svih nivoa vlasti i drugih činilaca u procesu jačanja lokalne samouprave i snaženja lokalnih zajednica (Stefanović & Milić, 2007). Zakonodavstvo Srbije (*Ustav Republike Srbije, Zakon o udruženjima, Zakon o lokalnoj samoupravi, Zakon o planiranju i izgradnji...*) garantuje slobodu udruživanja u vidu dobrovoljnih i neprofitnih organizacija kao što su udruženja građana i NVO i njihovo delovanje na ostvarivanju i unapređivanju zajedničkih ili opštih ciljeva koji su u skladu sa Ustavom. Navedeni zakoni regulišu učešće građana u donošenju odluka i uključivanje građana u razvojne procese. Uključivanje građana se najčešće identifikuje sa javnim uvidom, raspravom i diskusijom, što formira velika ograničenja za de facto uticaj građana u kreiranju svoje budućnosti (Maričić et al., 2018). Zakon o planiranju i izgradnji, omogućava participaciju građana u procesu planiranja, što je jedan od načina da se planske odluke stručnjaka učine što objektivnijim a sam plan efikasnijim. Uključivanje aktera u svim fazama planiranja doprinosi svrsishodnom lokalnom razvoju koji bi bio usklađen sa realnim potrebama građana. U Republici Srbiji, od demokratskih promena 2000. godine, pritisci za harmonizaciju sa međunarodnim zakonodavstvom i "acquis communautaire" su značajno popravili situaciju u formalnom pogledu – participacija prevashodno služi da se ispune formalne obaveze, dok u praksi još uvek nedostaje „stvarna“ participacija (Maričić et al., 2018).

Ovaj rad posvećen je nevladinim organizacijama i udruženjima građana, analizi stepena razvijenosti građanske participacije kao i doprinosu građanskih inicijativa procesima planiranja i upravljanja na lokalnom nivou na primeru grada Prokuplja. U prvom delu rada apostrofiran je značaj udruživanja građana i građanske participacije za lokalni razvoj, ukazano je na najznačajnije mehanizme građanske participacije kao i na zakonodavni okvir njihovog delovanja. U drugom delu rada putem upitnika (pismenog anketiranja i usmenog intervjuisanja) prikupljene su informacije o NVO i o udruženjima građana koje su registrovane i sprovode aktivnosti u Prokuplju, kako bi se anketiranjem njihovih predstavnika utvrdilo, da li su njihove inicijative i na koji način, imale doprinos procesima planiranja i upravljanja u gradu Prokuplju. Dalje su prikazani primeri dobre prakse, na osnovu kojih su izvedeni zaključci i neke preporuke za unapređenje ovih procesa kroz saradnju sa udruženjima građana.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Za potrebe rada sprovedeno je anketno istraživanje, u periodu avgust - septembar 2021. godine, u Prokuplju, kombinovanjem usmenog intervjua i pismenog anketiranja putem upitnika. Istraživanje je sprovedeno u četiri faze:

Doprinos građanskih inicijativa procesima planiranja i upravljanja na lokalnom nivou: primer Prokuplja

- 1. U prvoj fazi** su od lokalnih službi grada Prokuplja, putem upitnika i zahteva ovlašćenom licu za pristup informacijama od javnog značaja, prikupljene informacije iz registra o NVO i o udruženjima građana koje su registrovane i deluju u Prokuplju;
- Nakon njihovog evidentiranja, **u drugoj fazi**, autori su intervjuisali ovlašćene zastupnike NVO i udruženja građana, kako bi među njima markirali "udruženja stejkholdere" u procesima planiranja i upravljanja na lokalnom nivou u Prokuplju;
- 3. U trećoj fazi istraživanja** sprovedeno je pismeno anketiranje markiranih udruženja. Ispitanici su bili zastupnici udruženja i NVO-a. Upitnici su distribuirani lično ili elektronski, putem e-mail adrese. Autori su kreirali upitnik, oslanjajući se na upitnik koji je primenjen u sličnom istraživanju sprovedenom na prostoru opština Priboj i Prijepolje (Ćirković, 2009). Upitnik je modifikovan i dopunjen tako da 18 pitanja, podeljena u četiri grupe, metodološki odgovaraju temi, ciljevima i zadacima istraživanja. Sačinjen je pretežno od pitanja otvorenog tipa (15), jednog pitanja zatvorenog tipa i dva pitanja formulisanih prema Likertovoj petostepenoj skali za iskazivanje zadovoljstva, koja ima veliku primenu u anketnim istraživanjima (Ristić et al., 2019; Ristić et al., 2020; Petrović et al., 2020). Prvu grupu činila su opšta pitanja (o nazivu, godini osnivanja, broju članova, oblasti delovanja, odnosima sa lokalnom samoupravom, stepenu zadovoljstva učešćem stanovništva u aktivnostima udruženja). Drugu grupu činila su pitanja o projektima udruženja (konkursima, izvorima finansiranja, realizovanim projektima). Treću grupu činila su pitanja o aktivnostima udruženja u procesima izrade i sprovođenja planskih dokumenata, projekata i lokalnih strategija (o učešću u izradi i implementaciji, učešću u fazi javnog uvida sa sugestijama i primedbama, učešću na javnim sednicama Komisije za planove i dr.). Četvrta grupa pitanja odnosila se na aktivnosti udruženja (inicijative i predloge) koje su usmerene na upravljanje lokalnim razvojem;
- 4. U četvrtoj fazi** obrađeni su (u programu IBM SPSS Statistics), analizirani i opisani podaci prikupljeni anketama, na osnovu kojih je izveden zaključak o stepenu učešća NVO i udruženja građana u procesima planiranja i upravljanja u Prokuplju, kao i o saradnji lokalne samouprave sa nevladinim sektorom. Posebno su apostrofirani primeri dobre prakse koji su pozitivno uticali na lokalni razvoj, projekti i inicijative koji su doprineli procesima planiranja i upravljanja i kojim je unapređen kvalitet prostora i života građana.

NEVLADINE ORGANIZACIJE I UDRUŽENJA GRAĐANA U PROKUPLJU

Prokuplje i Bor su do 2018. godine bile jedine dve opštine koje su sedišta upravnih okruga bez statusa grada. Izmenama i dopunama Zakona o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije, 2018. godine, Prokuplje dobija status grada. Intenzivniji privredni razvoj Prokuplja poslednjih godina (značajnije investicije i izgradnja brojnih privrednih i stambenih objekata kao i prateće infrastrukture i servisa), pored pozitivnih imao je i brojne negativne konsekvence po prostor, životnu sredinu i ljude. Stoga ne čudi povećano interesovanje građana za udruživanje i participaciju u lokalnom razvoju. Ovo je dovelo do povećanja broja registrovanih NVO-a i udruženja građana. Prema informacijama lokalnih službi grada Prokuplja, na prostoru grada (stanje na dan 25.08.2021.), registrovan je i deluje veći broj NVO i udruženja građana (ukupno 50).

Kako je spektar njihovih aktivnosti jako širok, udruženja su razvrstana i grupisana po oblastima njihovog delovanja tako da su: tri (3) udruženja u oblasti zaštite i promovisanja ljudskih i manjinskih prava; osamnaest (18) u oblasti socijalne, boračko-invalidske zaštite (prava boraca i njihovih potomaka), zdravstvene zaštite, društvene brige o deci, volonterskog i humanitarnog rada; osamnaest (18) u oblasti obrazovanja, nauke, kulture, umetnosti i informisanja; osam (8) u oblasti zaštite životne sredine, zaštite životinja, održivog razvoja, lokalnog razvoja; i tri (3) udruženja zaštite potrošača. Međutim, neka udruženja samo fiktivno postoje, dok mali broj ima svoje službene prostorije. Uglavnom se ovim neprofitnim nestranačkim aktivnostima bave ljudi iz ličnih uverenja sa službenim prostorijama u okviru svojih domaćinstava. Zato je bilo veoma teško pronaći i anketirati (animirati za anketiranje) njihove predstavnike.

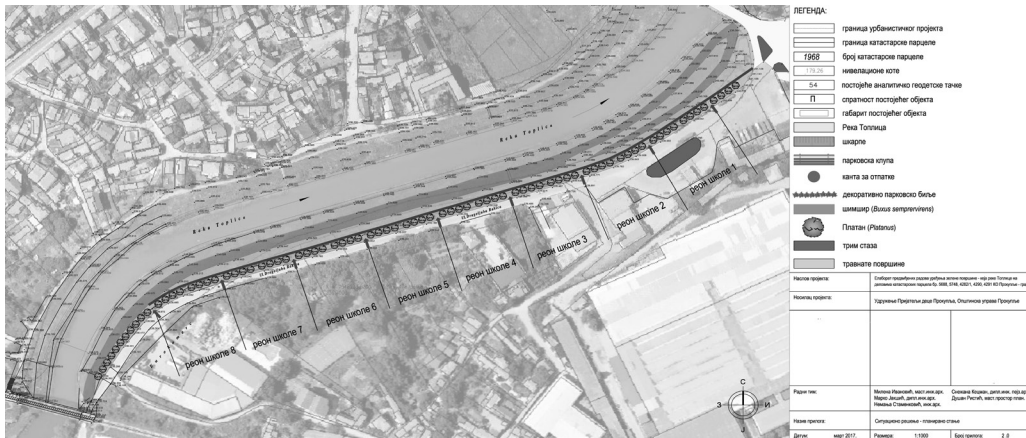
DOPRINOS GRAĐANSKIH INICIJATIVA I EKOLOŠKOG AKTIVIZMA PROCESIMA PLANIRANJA I UPRAVLJANJA U PROKUPLJU

Od ukupno 50 NVO-a i udruženja građana, nakon intervjuisanja onih do čijih predstavnika se moglo doći (33 predstavnika), konstatovano je da svega 6 udruženja sprovodi aktivnosti kojima mogu uticati na procese planiranja i upravljanja u oblasti prostornog razvoja, zaštite životne sredine i slično. Iz napred navedenih razloga, ovih 6 udruženja je anketirano. Međutim, do datuma predaje ovog rada, pristiglo je samo dva odgovora i to od onih udruženja, koja su svojim aktivnostima podstakla autore da sprovedu ovo istraživanje. Na osnovu njihovih odgovora i sprovedenog intervjua, opisane su inicijative i projekti, kojima su ova udruženja učestovala u lokalnom razvoju i doprinela procesima planiranja i upravljanja.

Projekat "Eko pečati" udruženja "Prijatelji dece Prokuplja" pozitivan je primer doprinosa procesima upravljanja urbanim razvojem i urbanističkog planiranja, odnosno implementacije Plana generalne regulacije gradskog naselja Prokuplje (PGR). Udruženje je u okviru projekta "Eko pečati" uz finansijsku pomoć Ministarstva omladine i sporta Republike Srbije i uz podršku opštine Prokuplje imalo za cilj da uredi javne površine u Prokuplju i deo keja (dužine 540 m, širine 9-13 m) reke Toplice. To je iziskivalo izradu projektne, urbanističko-tehničke dokumentacije i izvođenje radova na uređenju keja. Kao što naziv projekta govori, cilj udruženja je da mesta koja oni uredi budu "eko pečati" Prokuplja. Projekat je u potpunosti realizovan, oslanjajući se isključivo na sopstvene resurse i kapacitete, uz uspešnu saradnju udruženja sa lokalnom samoupravom i ostalim subjektima u Prokuplju. U prvoj fazi projekta, urađeni je Elaborat predviđenih radova za uređenje zelene površine keja reke Toplice. Izrada elaborata imala je plansku osnovu u PGR-u Prokuplja i predstavljala je njegovu detaljnu razradu. Na izradi elaborata, radili su mladi stručnjaci iz oblasti prostornog planiranja, inženjeri arhitekture, urbanizma i pejzažne arhitekture rođeni u Prokuplju. Oni su elaborat izradili volonterski u cilju pružanja stručne pomoći entuzijastima okupljenim oko ovog projekta i u cilju opšte koristi koja će se ogledati u uređenju keja u Prokuplju. Lokalno odeljenje nadležno za poslove urbanizma aktivno je učestvovalo u koordinaciji elaborata i staralo se da u potpunosti bude usklađen sa planskim osnovom. U nadležnosti odeljenja za urbanizam, bila je komunikacija sa nadležnim organima i organizacijama. Odeljenje je doprinelo realizaciji projekta tako što je obezbedilo neophodnu dokumentaciju i podloge (uslove lokalnih javnih preduzeća, državnih organa i podloge službe za katastar nepokretnosti) i na kraju pribavilo saglasnosti (saglasnost JVP "Srbijavode" i VPC "Morava" za izvođenje radova) na urađeni elaborat.

Druga faza projekta predviđala je uređenje keja prema urađenom elaboratu. Kej su uređivale ekološke sekcije osnovnih i srednjih škola iz Prokuplja uz nadzor profesora, stručnih lica i JKP "Hameum". Svaka škola je imala svoj reon na keju, na kojem je vršila sadnju a koji je uređivala i kasnije održavala. Planirano uređenje je podrazumevalo postavljanje trim staze od malča, formiranje zaštitnog zelenila od šimšira između ulice i trim staze i formiranje drvoreda od sadnica platana (85 platana). Uz trim stazu postavljeni su elementi urbanog mobilijara (parkovske klupe i kante za otpatke) modernog, svedenog oblikovanja i materijalizacije, koji se u potpunosti uklapaju u ambijent. Takođe, rezervisan je prostor za info table svake škole koja je učestvovala u uređenju. Ambijent je upotpunjen zasadima niskog dekorativnog parkovskog bilja. Pored toga što je doprinelo lokalnoj zajednici, uređenjem i održavanjem keja reke Toplice, udruženje je projektom iniciralo i preuzelo obavezu od lokalne samouprave za detaljnu razradu urbanističkog plana i izradu urbanističko-tehničke dokumentacije što je svakako doprinelo procesu upravljanja lokalnim razvojem. Podjednako je uticalo i na ekološko obrazovanje i svest učenika koji su učestvovali u realizaciji projekta.

Doprinos građanskih inicijativa procesima planiranja i upravljanja na lokalnom nivou: primer Prokuplja

Slika 1. Elaborat predviđenih radova uređenje zelene površine - keja reke Toplice, urađen u okviru projekta "Eko pečati". Prilog "Situaciono rešenje - planirano stanje".

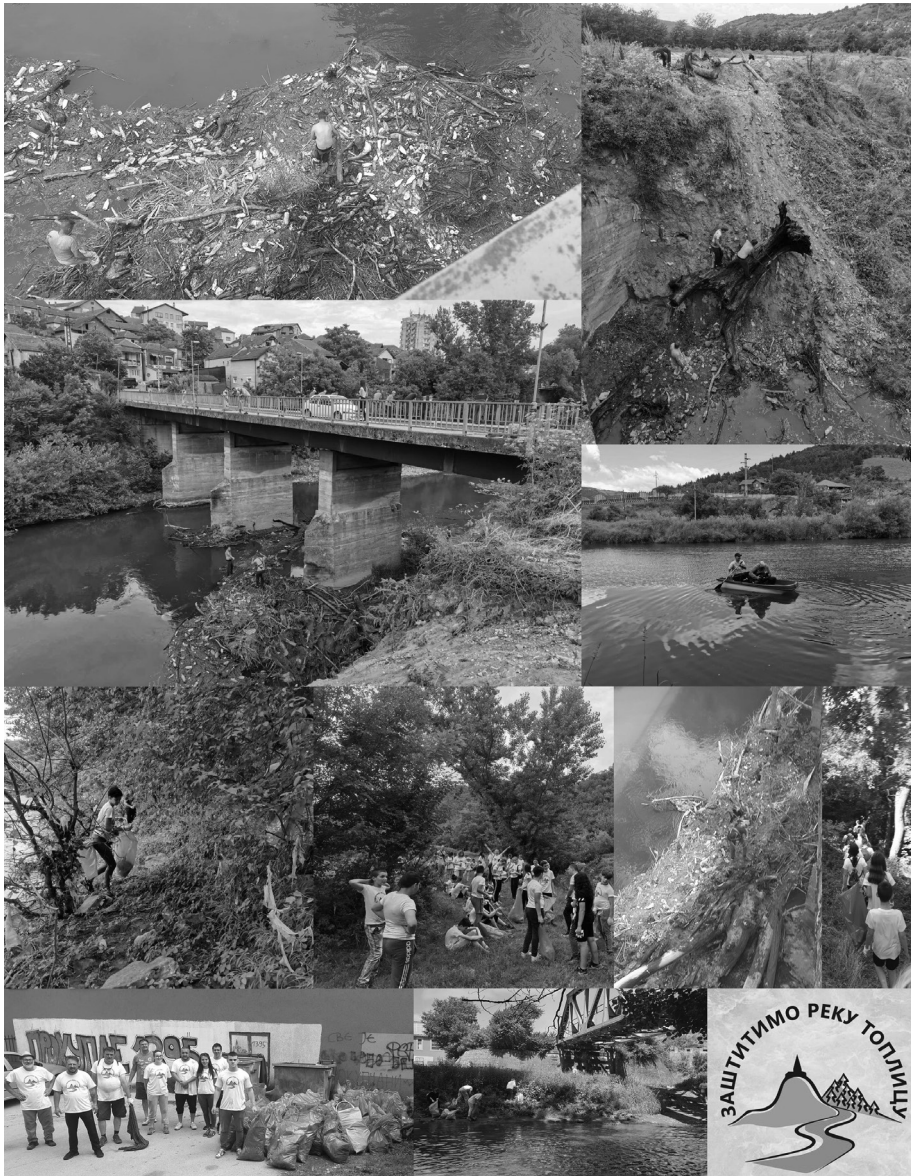
Udruženje građana "Zaštitimo reku Toplicu" okuplja ekološke radi ostvarivanja ciljeva u oblasti zaštite i unapređenja životne sredine, naročito reke Toplice. Jedno je od aktivnijih udruženja u Prokuplju. Iako je registrovano pre godinu dana i do sada nije realizovalo ni jedan zvanični projekat, uspjelo je da u kratkom vremenskom periodu organizuje nekoliko značajnih akcija u cilju zaštite prirode (čišćenje korita i priobalja reke Toplice, čišćenje smetlišta i manjih divljih deponija i dr.) i tako postane sinonim za ekološku borbu u Topličkom okrugu. Prepoznatljivi su kao borci za zaštitu reke Toplice. Udruženje je sopstvenim kapacitetima i resursima pokrenulo brojne inicijative, organizovalo i realizovalo značajne ekološke aktivnosti koje su imale jak odjek u medijima. Svojim aktivnostima privlače veliku medijsku pažnju, pa posredstvom medija daju nemejljiv doprinos razvoju ekološke svesti u Prokuplju. Najznačajnija inicijativa Udruženja bila je usmerena ka nadležnim institucijama sa zahtevom da se po hitnom postupku krene u realizaciju ugovorenih obaveza o obavljanju komunalne delatnosti sakupljanja, prevoza i deponovanja čvrstog komunalnog otpada na prostoru grada Prokuplja, zaključenih između Prokuplja i "PORR - Werner & Weber d.o.o. Niš". **Zahtevano je da se postave kontejneri u seoskim područjima, tako da se u organizovani sistem upravljanja čvrstim komunalnim otpadom uključi celokupna teritorija grada Prokuplja.** Veliki broj divljih deponija i smetlišta, naročito u seoskim sredinama, duž korita i u samom koritu reke, koje ugrožavaju Toplicu, bio je povod za ovu inicijativu. Udruženje je nakon pokretanja inicijative organizovalo i sakupljanje potpisa građana a peticiju je u kratkom vremenskom periodu potpisalo skoro 3.000 građana. Nesporno je da je inicijativa uticala da se krene u rešavanje problema upravljanja komunalnim otpadom. Peticija je doprinela da grad Prokuplje započne pregovore sa predstavnicima preduzeća i preispita pomenuti Ugovor o obavljanju komunalne delatnosti sakupljanja, prevoza i deponovanja čvrstog komunalnog otpada. Na predlog Gradskog veća, Skupština grada je pokrenula inicijativu za izmenu i dopunu Ugovora, kako bi se pojedini članovi uskladili sa trenutnim stanjem, zahtevima Udruženja i prilagodili izmenjenim uslovima poslovanja u interesu lokalne samouprave i koristi građana. Skupština je sredinom 2021. godine dala saglasnost na Aneks ugovora, pa je za očekivati da će u najskorije vreme dugogodišnji problem biti rešen.

Slika 2. Članovi udruženja "Prijatelji dece Prokuplje" i ekološke sekcije škola iz Prokuplja uređuju kej reke Toplice.

Doprinos građanskih inicijativa procesima planiranja i upravljanja na lokalnom nivou: primer Prokuplja

Ova inicijativa i peticija imale su jak odziv u lokalnim elektronskim i štampanim medijima ali i medijima sa nacionalnom frekvencijom. Može se reći da su navedni događaji ojačali ekološku svest građana i podstakli ih da se priključe Udruženju i podrže njihove ekološke aktivnosti. Trenutno je oko 7.000 članova prisutno u grupi "Zaštitimo reku Toplicu" na Facebook-u. U grupi se članovi svakodnevno informišu o aktuelnim i planiranim aktivnostima Udruženja, razmatraju se predlozi za nove aktivnosti i vrši se razmena mišljenja sa predstavnicima drugih ekoloških udruženja.

Slika 3. Ekološka akcija "Očistimo Toplicu – budimo prijatelji" u organizacija Udruženja građana "Zaštitimo reku Toplicu".

Osnaženo novim članovima i sve većom podrškom građana, Udruženje je nastavilo sa svojim ekološkim aktivnostima oslanjajući se samo na sopstvene resurse i kapacitete, novčanu pomoć članova i prijatelja udruženja, ljubitelja prirode i entuzijasta. Naredna značajnija aktivnost, bila je **trodnevna ekološka akcija "Očistimo Toplicu – budimo prijatelji"** u kojoj je učestvovalo oko 150 građana i školaraca, tj. članova školskih ekoloških sekcija. U okviru akcije očišćen je deo rečnog korita reke Toplice, njeno priobalje i uređena je stazu koja vodi do rtaste epigenije reke Toplice, koja je retka i specifična prirodna pojava.

Sprovedene su i druge **značajne aktivnosti** kojima Udruženje doprinosi procesu upravljanja zaštitom životne sredine organima grada. Organizovane su takozvane "ekološke straže" u cilju **podnošenja krivičnih prijava** protiv fizičkih i pravnih lica koja vrše:

- **Nelegalnu (neovlašćenu i nekontrolisanu) eksploataciju rečnog nanosa - šljunka iz korita reke Toplice.** Utvrđeno je da se na više lokacija vrši eksploatacija rečnog nanosa, kojom je narušena morfologija rečnog korita i ugrožen rečni režim. U saradnji sa nadležnim institucijama, utvrđeno je da na reci Toplici nije dozvoljena eksploatacija šljunka i da pravno lice koje vrši eksploataciju ne poseduje vodni akt-saglasnosti od strane JVP "Srbijavode" stoga je eksploatacija nelegalna. Nakon reakcije Udruženja, stručne službe JVP "Srbijavode" obišle su lokacije i pokrenule postupak pred nadležnom Vodnom inspekcijom i Policijskom upravom kako bi se učinoci ovih krivičnih dela priveli pravdi;
- **Nezakoniti ribolov (krivolov) na reci Toplici i njenim pritokama** (nedozvoljenim alatima i bez dozvola) i na taj način ugrožavaju riblji fond i opstanak autohtonih vrsta riba (konkretno skobalja). Članovi Udruženja su u svojim patrolama identifikovali aktere nezakonitog ribolova i u saradnji sa ribočuvarskom službom i policijom priveli ih pravdi (procesuirana je većina aktera) što je dovelo do smanjenja pokušaja nezakonitog ribolova;
- **Odlaganje čvrstog komunalnog otpada na javnim površinama, u koritu vodotoka, na grobljima i svim ostalim mestima koja nisu za predviđena.** Ovu aktivnost pratila je još jedna volonterska akcija članova Udruženja u kojoj su identifikovali i mapirali lokacije divljih deponija i smetlišta na koje su naišli prilikom vršenja "ekoloških patrola" na teritoriji grada Prokuplja. Na ovaj način omogućili su nadležnima jasan uvid u rasprostranjenost divljih deponija i smetlišta, što će sigurno olakšati njihovu sanaciju i čišćenje;
- **Ispuštanje neprečišćenih otpadnih voda u reku Toplicu.** Ovo se naročito odnosi na brojne industrijske zagađivače, koji bez prethodnog tretmana, otpadne vode ispuštaju direktno u vodotok.

Koliko je štete naneto životnoj sredini, biljnom i životinjskom svetu reke Toplice, višedecenijskim odlaganjem otpada, ispuštanjem neprečišćenih otpadnih voda, eksploatacijom rečnog nanosa i nezakonitim ribolovom verovatno se nikada neće utvrditi. Navedene aktivnosti ("ekološke straže") kojima članovi Udruženja aktivno štite životnu sredinu, ujedno osnažuju organe grada nadležne za zaštitu životne sredine u svom delovanju, olakšavaju posao komunalnoj i inspekciji za zaštitu životne sredine i omogućavaju efikasnije upravljanje životnom sredinom.

ZAKLJUČAK

Sprovedeno istraživanje pokazuje da u Prokuplju raste interesovanje za udruživanje građana. Međutim, iako je veliki broj registrovanih, malo je aktivnih NVO-a i udruženja građana a neka samo formalno postoje. Još je manji broj udruženja koja deluju u oblasti planiranja i upravljanja lokalnim razvojem (u oblasti prostornog i urbanog razvoja i uređenja, zaštite prostora i životne sredine i dr.). I pored toga što je veliki broj registrovanih udruženja i dalje je nedovoljna njihova participacija u donošenju ključnih odluka i sprovođenju akcija koje se odnose na lokalnu zajednicu. Pokretanje inicijativa kojima bi se rešila ključna pitanja i unapredio život u lokalnoj zajednici, više je izuzetak nego pravilo. Većina građana ne smatra sebe učesnikom u kreiranju i sprovođenju akcija u donošenju odluka u lokalnoj zajednici niti je obavestena o planovima

lokalnih vlasti. Činjenica, da ni jedan od vidova participacije nije šire zastupljen i da je domaće zakonodavstvo popravilo stanje samo u formalnom pogledu, odnosno da participacija uglavnom ispunjava formalne obaveze a da u praksi izostaje stvarna participacija, ukazuje da zaostajemo za većinom zemalja iz okruženja kao i za razvijenim evropskim društvima. Prema podacima različitih istraživanja, utvrđeno je da se najviše 3% građana aktivno angažuje u životu lokalne zajednice na nivou Republike Srbije. Sa druge strane prikazani pozitivni primeri građanske participacije, kroz udruženja građana na prostoru Prokuplja, ukazuju da jaka i održiva udruženja mogu aktivno i uspešno učestvovati u procesima planiranja i upravljanja na lokalnom nivou, čak i bez finansijske pomoći iz lokalnog bužeta, namenjene projektima NVO-a i udruženja. Raduje činjenica da su udruženja čije su aktivnosti usmerene ka planiranju i upravljanju lokalnim razvojem (u oblasti prostornog i urbanog razvoja i uređenja, zaštite prostora i životne sredine i dr.) veoma aktivna i efikasna i imaju zapažene rezultate, tako da daju veliki doprinos planiranju i upravljanju na lokalnom nivou. Jasno, odgovorno i racionalno koncipirane aktivnosti i inicijative kao i održivi i dobro koncipirani projekti ovih udruženja, dobili su i značajnu podršku lokalne samouprave i ostalih građana. Ovo ukazuje da je moguća dobra saradnja neprofitnog, nevladinog sektora sa lokalnim vlastima u planiranju i sprovođenju akcija, odlučivanju o lokalnom razvoju i njegovom upravljanju. U narednom periodu, uložiće se dodatni napori da se dođe do predstavnika ostalih udruženja, koji su do datuma predaje ovog rada ostali nedostupni. Dodatna anketiranja omogućiće verodostojnije podatke i rezultate, formulisanje novih zaključaka i prikaz nekih drugih primera dobre prakse, saradnje udruženja građana i lokalnih vlasti u ovoj oblasti.

LITERATURA

- Vukelić, J. (2009). Neposredno učešće građana u donošenju odluka na lokalnom nivou vlasti u Srbiji. *Sociologija* 51(3), 291-312. <https://doi.org/10.2298/SOC0903291V>
- Milosavljević, B., Popadić, D. & Logar, S. (2006). Učešće građana na lokalnom nivou – Analiza pravnog okvira i politike u Srbiji i drugim evropskim zemljama. Beograd: Stalna konferencija gradova i opština.
- Roberts, N. (2004). Public Deliberation in an Age of Direct Citizen Participation. *American Review of Public Administration*, 4(34), 315-353.
- Lazarević-Bajec, N. (2004). Povezivanje koncepta strateškog planiranja sa lokalnim prostornim planiranjem. U: B. Stojkov (ur.): *Planiranje razvoja lokalne zajednice*. Beograd: Institut za prostorno planiranje Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Asocijacija prostornih planera Srbije, 19-46.
- Stefanović, I. & Milić, Đ. (2007). Primena Habitat Agende i Agende 21 za definisanje elemenata strategije razvoja planskog područja. *Zbornik radova Geografskog instituta "Jovan Cvijić" SANU*, 57, 341-345.
- Radeljić, N. (2006). Međusektorska suradnja i razvoj lokalne zajednice. U: N. Vučković, S. Vukomanović (ur.): *Evropske strategije i politike u lokalnoj zajednici*. Beograd: Fond Centar za demokratiju, 193-206.
- Ristić, D., Vukočić, D., Nikolić, M., Božović, S. & Milinčić, M. (2020). Tourism value assessment model of 'UNESCO-listed' monasteries: Kosovo and Metohija. *Current Issues in Tourism* 23(17), 2098-2102. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1622657>

Ristić, D., Vukoičić, D. & Milinčić, M. (2019). Tourism and sustainable development of rural settlements in protected areas - Example NP Kopaonik (Serbia). *Land Use Policy* 89, 104231.

Petrović, D., Vukoičić, D., Milinčić, M. & Ristić, D. (2020). Tourism Potential Assessment Model of the Monasteries of the Ibar Cultural Tourism Zone. *Journal of Environmental and Tourism Analyses*, 8(1), 5-19.

Maričić, T., Cvetinović, M. & Bolay, J.C. (2018). Participativno planiranje u urbanom razvoju postsocijalističke Srbije. U: J.C. Bolay, T. Maričić & S. Zeković (ur.): *Podrška procesu urbanog razvoja (posebno izdanje)*. Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam; Lausanne: École polytechnique fédérale de Lausanne (EPFL), Cooperation and development center (CODEV), 1-27.

Čolić R. (2005). Participacija u odlučivanju na nivou lokalnih strateških planova. U: D. Filipović, S. Stanković & V. Sečerov (ur.): *Planska i normativna zaštita prostora i životne sredine*. Beograd: Asocijacija prostornih planera Srbije, Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 129-138.